

Спеціалізованій вченій раді Д. 26.004.01
Національного університету
біоресурсів і природокористування України
(м. Київ)

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу
Гальчинської Юлії Миколаївни на тему
«Розвиток біоенергетичного ринку України на засадах маркетингу»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством у спеціалізовану вчену раду Д. 26.004.01 у
Національному університеті біоресурсів і природокористування України
Міністерства освіти і науки України**

1. Актуальність теми

На сьогодні одним з основних напрямів покращення енергетичного забезпечення багатьох галузей економіки, ефективного функціонування аграрної сфери, є екологізація аграрного виробництва на основі впровадження новітніх енергозберігаючих технологій, забезпечення дотримання технологічно-екологічних вимог і стандартів господарювання.

Головною ознакою сильної економіки будь-якої держави у світі є оптимальне забезпечення її потреб енергетичними ресурсами. Згідно з офіційними даними Державного комітету України з енергозбереження наша країна щороку споживає близько 200 млн. тонн умовного палива і належить до енергодефіцитних країн, оскільки майже половину своїх потреб в енергоспоживанні вона покриває за рахунок імпорту, вартість якого щорічно зростає в ціні. Тому найбільш доцільними напрямками вирішення цієї проблеми стають пошук і використання альтернативних джерел енергії, серед яких великого розвитку набуває новий сегмент ринку, який охоплює виробництво енергоносіїв з біомаси (біопалива), а саме тверде біопаливо, біоетанол, біогаз та біодизель. При цьому енергетична безпека є важливою складовою національної безпеки будь-якої країни, вона впливає на процеси

та явища не тільки енергетичної системи, але й усього національного господарства, і залишається в центрі уваги багатьох дослідників України.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається також і тим, що в умовах трансформаційної економіки виникає гостра необхідність переорієнтації та адаптації усіх учасників ринкового ланцюга до нових умов господарювання і потреб ринку, а також запровадження змін у існуючих системах і принципах управління та методах ведення бізнесу. В умовах конкурентного маркетингового середовища необхідно розробляти і впроваджувати стратегії, які дозволять протистояти зовнішнім впливам та бар'єрам, адаптуватися до нових умов та використовувати наявні можливості для формування конкурентних переваг на вітчизняному та міжнародних біоенергетичних ринках. Тому основним завданням вітчизняних суб'єктів господарювання в зазначених умовах є нарощування обсягів виробництва продукції, що користується підвищеним попитом, використання позитивних сторін сучасних маркетингових концепцій, а також адаптація і застосування міжнародного досвіду у цій сфері.

Гальчинська Юлія Миколаївна у дисертаційній роботі поставила та вирішила комплекс завдань, які пов'язані з розробкою методології системного дослідження розвитку біоенергетичного ринку на засадах маркетингу, а також обґрунтуванням на цій основі науково-методичних підходів до оцінювання біоенергетичного потенціалу та визначенням напрямів стратегічного розвитку біоенергетичного ринку України.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України у межах держбюджетної теми: «Удосконалення методичного інструментарію маркетингової діяльності підприємств АПК» (номер державної реєстрації 0113U007632), у рамках якої автором розроблено рекомендації щодо впровадження маркетингових стратегій, комплексів маркетингу для різних цільових ринків, застосування яких дасть можливість стимулювати попит на біопаливо, шляхом збільшення обсягів виробництва, продажу та заміщення частини традиційних джерел енергії.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення із дисертацією та авторефератом Гальчинської Ю.М. дозволяє зробити висновок, що логіка дослідження визначена її метою та завданнями. Структура роботи послідовно розкриває вирішення поставлених завдань, які дозволили автору провести поглиблене дослідження сучасних підходів до формування маркетингових засад розвитку біоенергетичного ринку, виокремити теоретичні, методологічні та практичні аспекти їх відображення. Обґрунтованість наукових висновків, положень і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні, та їх достовірність підтверджується чітким окресленням об'єкту і предмету дослідження.

Достовірність та обґрунтованість отриманих наукових положень та результатів зумовлюється ефективним використанням автором фундаментальних положень економічної теорії та маркетингу.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції мають достатню наукову обґрунтованість, що підтверджується логікою наведених доказів, достатньою аргументованістю, мотивованим використанням теоретичної, практичної і законодавчої бази та науково-обґрунтованих методів маркетингових досліджень. Для вирішення поставлених наукових завдань у роботі були використані різноманітні інструменти та методи, а саме: історичний та контент-аналіз – для дослідження генезису теорії маркетингу та трансформації наукових підходів до створення нових пропозицій на ринках; теорії систем і системний аналіз – для розгляду процесів і явищ на сучасних ринках та системи маркетингу; гносеологічний та системно-структурний аналіз – при вивченні дефініцій понять «біоенергетика» і «біоенергетичний ринок» та формування концепції розвитку ринку; метод наукової абстракції – для визначення передумов активізації ринкової діяльності суб'єктів біоенергетичного ринку України, а також для теоретичних узагальнень та формулювання висновків; статистичний аналіз, синтез та порівняння – для виявлення тенденцій

розвитку забезпечення економіки України паливно-енергетичними ресурсами та оцінювання біоенергетичного потенціалу; економічний, маркетинговий та графічний аналіз – для вивчення вітчизняного біоенергетичного ринку, при діагностуванні сучасного стану, тенденцій та перспектив його розвитку; систематизація й узагальнення – при розробленні стратегій сегментації, охоплення цільового ринку та формування маркетингових планів, комплексному оцінюванні біоенергетичного потенціалу; системний підхід – для формування системи маркетингового забезпечення розвитку біоенергетичного ринку, пропозицій щодо удосконалення системи державного регулювання біоенергетичного ринку; метод порівняння – для уточнення та впорядкування понятійно-категоріального апарату, визначення порівняльної ефективності від використання споживачами різних видів палива; анкетування – для виявлення ставлення споживачів до використання біопалива; методи економіко-математичного моделювання – при прогнозуванні розвитку біоенергетичного ринку, побудові кластерної моделі; графічний метод – для унаочнення результатів дослідження.

Представлена дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, характеризується достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності положень, висновків та рекомендацій.

3. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи

Відповідно до поставлених завдань і логіки дисертаційного дослідження у роботі розширено наукові підходи до дослідження біоенергетичного ринку у взаємозв'язку із сучасними концепціями маркетингу; запропоновано класифікаційні ознаки біоенергетичних ресурсів, виходячи із первинного джерела їх утворення; визначено причини низьких темпів розвитку біоенергетики та біоенергетичного ринку в Україні та здійснити порівняння з країнами, що мають різний рівень енергозабезпечення власними ресурсами; розвинено концептуальні засади та охарактеризовано структуру маркетингового забезпечення біоенергетичного ринку; удосконалено методологічні засади вивчення біоенергетичного ринку

із залученням системно-синергетичного підходу; проведено комплексну оцінку забезпечення розвитку економіки України паливно-енергетичними ресурсами з виділенням біоенергетичної складової; обґрунтовано науково-методичний підхід до комплексного оцінювання реального економічного потенціалу біомаси в аграрному секторі України; проведено оцінювання поточного стану та можливостей розвитку біоенергетичного ринку України з використанням інструментарію стратегічного маркетингу; розроблено маркетинговий підхід до формування пропозицій на біоенергетичному ринку, що базується на сегментації ринку, уточненні цільових сегментів та побудові відповідних комплексів маркетингу; розроблено систему засобів стимулювання попиту на різні види біопалива; запропоновано методичний підхід до визначення оптимальних варіантів переробки різних видів біосировини на біогаз, тверде та рідке біопаливо; обґрунтовано економічні критерії для збалансування ринкових інтересів виробників біосировини, виробників електричної та теплової енергії і держави на ринку біоенергетичних ресурсів; визначено доцільність виробництва різних видів біоенергетичних ресурсів через накопичувальну додану вартість, що формується у відповідних технологічних ланцюгах; здійснено прогнозування розвитку біоенергетичного ринку на основі динамічних рядів біоенергетичних потенціалів різних видів біомаси; розроблено організаційно-функціональний механізм створення біоенергетичних кластерів із використанням інструментів економіко-математичного моделювання; запропоновано систему заходів щодо удосконалення механізму державного регулювання біоенергетичного ринку.

Реалізація визначених автором завдань дослідження дозволила отримати результати, які свідчать про його наукову новизну, практичне значення та наявність предмету прилюдного захисту.

До найбільш значущих здобутків можна віднести такі наукові положення.

– розроблено комплексний підхід щодо розвитку біоенергетичного ринку України, який базується на врахуванні економічних та організаційних

причин стримування процесів використання біомаси для виробництва енергії на макро- і мікрорівні, та передбачає узгодження економічних інтересів у технологічному ланцюгу між виробниками біосировини та енергетичних ресурсів з урахуванням варіантності використання біомаси на основі визначення розміру накопичувальної доданої вартості на одиницю основного виробничого ресурсу (с. 327-330);

– *розроблено* організаційно-функціональний механізм створення та функціонування біоенергетичних кластерів, який базується на оцінюванні й моделюванні біоенергетичних потенціалів окремих областей і передбачає формування управлінських структур, що відповідатимуть ринковим умовам і сучасним маркетинговим концепціям (с. 356-360);

– *обґрунтовано* класифікаційні ознаки енергетичних ресурсів, які ідентифікують біоенергетичні ресурси шляхом наявності біологічних перетворень сонячної енергії та утворення органічної речовини за допомогою процесів фотосинтезу незалежно від напрямку їх використання та часового лагу між первинним накопиченням сонячної енергії та використанням людиною енергетичних ресурсів (с. 92);

– *уточнено* трактування поняття «біоенергетичний ринок» як системи обміну та розподілу біомаси, продовольства, біопалива та біоенергії, що функціонує за законами товарного виробництва, з урахуванням економічних, екологічних, правових і фінансових відносин учасників ринку у процесі купівлі біосировини та кінцевих продуктів її переробки, виробництва, постачання і реалізації споживачам продовольчих ресурсів, біопалива, теплової та електричної енергії (с. 70-72);

– *дістала подальшого розвитку* структурно-логічна інтерпретація маркетингового забезпечення розвитку біоенергетичного ринку, що передбачає визначення даного поняття як процесу, включає набір маркетингових методів та інструментів, що застосовуються для розроблення й реалізації стратегічних і тактичних маркетингових рішень на мікро-, мезо- й макрорівні, та, на відміну від існуючих, містить елементи, важелі і

процедури в межах аналітично-стратегічного, тактичного, контрольного блоків (с. 96-97);

– *запропоновано* методичний інструментарій побудови алгоритму визначення економічної доцільності різних варіантів переробки біоенергетичної сировини, який враховує формування економічних передумов для виробників сировинних ресурсів через дотримання еквівалентності у рівнях економічної ефективності використання виробничих ресурсів за усіма пропонованими напрямками переробки біосировини залежно від ринкової ситуації в конкретний період часу (с. 291-292);

– *удосконалено* науково-методичний підхід щодо оцінювання комплексного біоенергетичного потенціалу відходів та енергетичних культур у ринковому обігу який передбачає встановлення обмежувальних критеріїв за мінімально допустимими площами та поголів'ям сільськогосподарських тварин для ефективного забезпечення існуючих потужностей для переробки біосировини та визначення концентрації біоенергетичних ресурсів у регіонах України (с. 245);

– *удосконалено* науково-методичний підхід до прогнозування розвитку біоенергетичного ринку, який відрізняється від існуючих базуванням на адаптивній моделі розвитку біоенергетичних потенціалів, у якій на кожному наступному кроці проводиться корегування параметрів моделі у часі, їх адаптація до нових, змінюваних умов розвитку (с. 364-367);

– *сформовано* маркетинговий підхід до активізації попиту на біопаливо і впливу на цільового споживача за допомогою сучасних засобів інтернет-маркетингу, соціальної реклами, стимулювання збуту, пропаганди та персонального продажу, що характеризується етапністю просування біопалива до покупців, використовується як інструмент активізації діяльності суб'єктів ринку і дає змогу збільшити обсяги реалізації усіх видів біопалива кінцевим споживачам (с. 303-305);

– *дістав подальшого розвитку* науковий підхід до формування пропозиції на біоенергетичному ринку шляхом уточнення критеріїв сегментації, виокремлення цільових сегментів внутрішнього і зовнішніх

ринків, застосування маркетингових стратегій розвитку ринку та розроблення деталізованих комплексів маркетингу, посилення конкурентних позицій, розширення існуючих ринків збуту і пошуку нових; (с. 283-288).

– *обґрунтовано* науково-практичні підходи щодо удосконалення державного регулювання біоенергетичного ринку, які дадуть змогу уточнити складові механізму державного регулювання даного ринку з позиції суб'єкта та об'єктів регулювання, а також способів регулювання, до яких віднесено прийняття законів, нормативних актів, стандартів, державних програм розвитку галузі, тарифне регулювання (с. 396, 401)

Наукові здобутки автора мають наукове, теоретичне та практичне значення, є необхідним теоретико-методологічним базисом для розробки практичних рекомендацій щодо розвитку біоенергетичного ринку України на засадах маркетингу.

4. Наукове та практичне значення роботи, використання результатів дослідження

Наведені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну значущість.

Наукова цінність результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені теоретичні положення дозволяють сформулювати єдиний теоретико-методологічний підхід щодо формування маркетингових засад розвитку біоенергетичного ринку України.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження набули практичного застосування на державному та регіональному рівнях, в діяльності галузевих асоціацій:

на державному рівні: у діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України при опрацюванні положень проекту Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року в частині визначення загальних підходів до розвитку ринку біоенергетики в Україні, а також при формуванні Міністерством аграрної політики та продовольства України проекту Стратегії сприяння залученню

приватних інвестицій у сільське господарство в Україні до 2030 року (довідка); результати досліджень використано також Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України при розробленні Національного плану дій з відновлювальної енергетики України на період до 2030 року (довідка).

на рівні галузевих асоціацій: результати досліджень використано Біоенергетичною асоціацією України для подальшого розвитку промислової бази біоенергетики при підготовці проектів законів № 8449-д «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку торгівлі твердими біологічними видами палива», включаючи виробництво електроенергії і тепла з біомаси, біопалива та забезпечення значного зростання обсягів виробництва електроенергії і тепла за рахунок створення енергетичних кластерів (довідка)

Результати досліджень також використовуються в навчальному процесі Національного університету біоресурсів і природо-користування України під час викладання дисциплін «Маркетинг», «Маркетингові дослідження», «Стратегічний маркетинг».

5. Повнота викладення положень дисертації у опублікованих працях

За темою дослідження опубліковано 45 наукових праць, з яких одноосібна монографія, 4 колективних монографії, 23 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 4 статті у наукових виданнях іншої держави, стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних, 12 тез наукових доповідей.

Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає чинним вимогам щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Відзначаючи належний теоретико-методологічний рівень дисертації, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів, слід звернути увагу на певні недоліки та дискусійні положення.

1. У першому розділі роботи на рис.1.7 автором запропонована схема взаємозв'язку основних суб'єктів біоенергетичного ринку (стор. 79), де зазначені основні суб'єкти цього ринку, і пов'язані з ними галузі. На наш погляд, даний рисунок не відображає усіх галузей, що споживають біопаливо та біоенергію, а також не відображає усіх галузей, на які впливає біоенергетика, і тому потребує доповнення.

2. У роботі автором детально розглянуті передумови розвитку біоенергетичного ринку, проведено їх класифікацію (с. 81-86). Проте слід зазначити, що ця класифікація потребує уточнення, оскільки по-перше, частково у даному переліку мова йдеться про фактори розвитку ринку, а по-друге, деякі з них дублюються, наприклад, розвиток ринкової інфраструктури.

3. У таблиці 1.4. (стор. 94-95) здобувач до основних підсистем маркетингового забезпечення розвитку ринку відносить фінансову і правову підсистеми, що є не зовсім логічним. Варто було б розділити їх на окремі блоки, оскільки кожен із них містить численний перелік інструментів, які відмінні за впливом на ринкову кон'юнктуру досліджуваного ринку.

4. У другому розділі роботи частині методології та вибору методів дослідження автором запропоновано, зокрема, використання комплексу матричних методів (с. 135-136). Вважаємо, що такі методи більше притаманні аналізу ринкових позицій і маркетингового середовища окремих підприємств. Окрім цього, автор на с. 133 представляє методичний підхід до формування ринкової позиції суб'єктів ринку, де розглядає виробничо-технічні, інфраструктурні, маркетингово-комерційні, але при цьому залишає поза увагою нормативно-правові, кон'юнктуру світового та внутрішнього

біоенергетичного ринку, конкурентного середовища і т.д., які побічно та прямо впливають на позицію на ринку.

5. У параграфі 2.2. автором детально описано системно-синергетичний підхід, при цьому синергетика визначена як наука про перетворення складних систем, що дає змогу передбачати розвиток ринкових процесів (с. 138-139). При цьому автор стверджує, що на енергетичному ринку України точкою біфуркації, поворотним моментом слід вважати стрімке зростання використання біомаси в якості альтернативного джерела енергії. Такий підхід, на наш погляд, потребує додаткової аргументації, оскільки стрімке зростання використання біомаси було викликано насамперед, зовнішніми чинниками, а саме залежністю від традиційних енергоносіїв.

6. У третьому розділі роботи здобувачем обчислено загальний економічний енергетичний потенціал біомаси в Україні (25499 тис.т н.е./рік), та економічний енергетичний потенціал відходів та енергетичних культур у ринковому обігу в сільськогосподарських підприємствах України, що становить 17839 тис. т н. е. (с. 243-245). Потребує уточнення обґрунтування такого підходу за критеріями зібраних площ та урожайності побічної продукції зернових і олійних культур, що є біосировиною для виробництва теплової енергії.

7. У розділі 4 наведено результати опитування потенційних споживачів біопалива. Потребує уточнення методика формування вибірки, а також напрями використання результатів проведених досліджень. Окрім цього, залишено поза увагою питання готовності споживачів, як в технічному аспекті, так й психографічному споживати біопаливо.

8. Вважаємо, що у дисертаційному дослідженні дещо поверхнево розглянуто таке джерело виробництва біопалива як побічна продукція переробної галузі та продовольчі відходи.

Разом з тим, наведені зауваження не знижують наукової цінності та практичної значущості дисертаційної роботи та не впливають на її загальну позитивну оцінку. Дисертантом успішно вирішено завдання у сучасному

методологічному концепті виявлення закономірностей та дослідження диверсифікаційного підходу до створення підприємствами нових пропозицій на зарубіжних ринках шляхом застосування маркетингової стратегії міжнародної диверсифікації діяльності, а також обґрунтування науково-методичного підходу до стратегізації диверсифікаційної діяльності, який від існуючих відрізняється базуванням на процедурі маркетингового планування найбільш прибуткових шляхів виходу на нові ринки з подальшою розробкою відповідної маркетингової стратегії.

7. Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Дисертація та автореферат відповідають встановленим вимогам, що ставляться до докторських дисертацій.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 421 сторінку. Робота містить 101 таблицю, 63 рисунки, 11 додатків, список використаних джерел.

Сформульовані у дисертації мета, об'єкт та предмет дослідження відповідають її темі. Усі поставлені задачі вирішено, а мету досягнуто. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та достатньою мірою розкриває отримані результати.

8. Загальний висновок

Дисертація Гальчинської Ю.М. на тему «Розвиток біоенергетичного ринку України на засадах маркетингу» спирається на положення та результати, які мають наукову новизну, та вирішують актуальну наукову проблему щодо розвитку біоенергетичного ринку України на засадах маркетингу. Дисертація є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, яка відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дисертаційна робота на тему «Розвиток біоенергетичного ринку України на засадах маркетингу» відповідає чинним вимогам, які висуваються

до докторських дисертацій (пп. 9, 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567), а її автор, Гальчинська Юлія Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

проректор з наукової та інноваційної діяльності
Білоцерківського Національного
аграрного університету,
доктор економічних наук, професор

О.М. Варченко

ПІДПИС ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник ВК БНАУ

Гальчинська Юлія Миколаївна